

რისკის გამოვლენის ზოგიერთი ეკონომიკური ასპექტი აგრარულ სექტორში

ნინო დამენია

ბიზნესის მართვის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი,
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

საქართველოსათვის, როგორც განვითარებადი ეკონომიკის მქონე სახელმწიფოსათვის, სტრატეგიულად მნიშვნელოვანია აგრარული სექტორის განვითარება. რომელიც, თავის მხრივ, დაკავშირებულია სხვადასხვა სახის რისკთან.

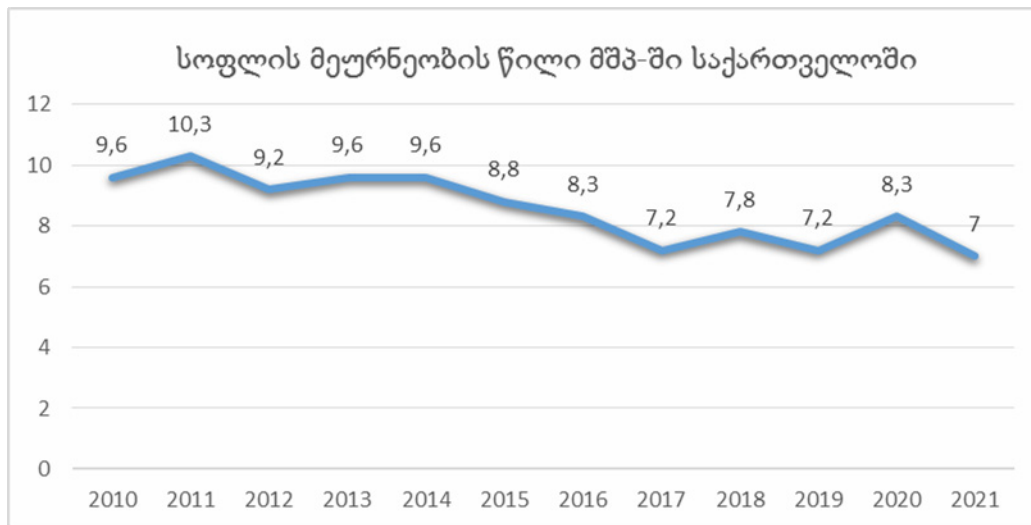
რისკისა და გაურკვევლობის პირობებში გადაწყვეტილების მიღების ანალიზი შესაძლებლობას იძლევა უკეთ შევიცნოთ ეკონომიკური გარემო და გავაკეთოთ ოპტიმალური არჩევანი. საკითხის სიღრმისეული ანალიზი შესაძლებელს ხდის არსებული ალტერნატივებიდან მიღებული იქნას საუკეთესო გადაწყვეტილება.

რისკი დაკავშირებულია მოსალოდნელ დანაკარგებთან და მისი მინიმუმამდე შემცირების მიზნით მენარმეს/ფერმერს უნდა შეეძლოს მოსალოდნელი რისკების პროგნოზირება, მეტნაკლები სიდიდით შედეგების განსაზღვრა და რისკის რეგულირება. ეკონომიკური გარემოს ცვალებადობის პირობებში აგრარულ ბიზნესში რისკის საფრთხე კიდევ უფრო მზარდია. მოსალოდნელი რისკების გამოვლენა, ანალიზი და მართვის ეფექტიანი მექანიზმების შემუშავება აგრარული სექტორის მნიშვნელოვანი გამოწვევაა.

საკვანძო სიტყვები: აგრარული რისკი, სპეციფიკური რისკი აგრარულ სექტორში, რისკის შეფასება.

ისტორიის სხვადასხვა ეტაპზე საქართველოს სოფლის მეურნეობის, როგორც დარგის მნიშვნელობა ქვეყნის ეკონომიკაში ცვლილებას განიცდიდა. თანამედროვე პირობებში, სფეროს მნიშვნელობა განისაზღვრება სოფლის მეურნეობის წილით მშპ-ში და დასაქმებული მოსახლეობის რაოდენობით აგრარულ სექტორში.

თანამედროვე მსოფლიოში პირველადი წარმოების (სოფლის მეურნეობა) პროცენტულმა წილმა მთლიან შიდა პროდუქტში დროის მსვლელობასთან ერთად თანდათან დაიკლო განვითარებულ ქვეყნებში. დღევანდელ რეალობაზე დაყრდნობით, რაც უფრო მაღალია ქვეყნის განვითარების დონე, მით უფრო დაბალია სოფლის მეურნეობის წილი მთლიან შიდა პროდუქტში და პირიქით. ამას ამტკიცებს ზოგადი სტატისტიკაც, რომლის მიხედვითაც მაღალი GDP-ს მქონე ქვეყნებში სოფლის მეურნეობის წილი 4%-ზე დაბალია, ხოლო დაბალი შემოსავლების ქვეყნებში კი ამ დარგის წილი 30%-ის ტოლია. რაც შეეხება საქართველოს, 2021 წელს, ჩვენს ქვეყანაში სოფლის მეურნეობის წილი მთლიან შიდა პროდუქტში (მშპ) 7%-ს შეადგენდა [2].

განსხვავებულია სოფლის მეურნეობაში დასაქმებულ ადამიანთა რაოდენობა ქვეყნების მიხედვით, რაც თავისთავად ამ დარგის მნიშვნელობას სხვადასხვა ქვეყანაში გასნსხვავებულად წარმოაჩენს. **2022** წლის მონაცემებით საქართველოს მოსახლეობის **40,3%** სოფლად ცხოვრობს და მათი უმეტესობა თვითდასაქმებულია. აღსანიშნავია ისიც, რომ გაეროს მსოფლიო ურბანიზაციის პერსპექტივების პროგნოზით, სოფლად მცხოვრები მოსახლეობის წილი კლებადია და **2050** წლისთვის მათი პროცენტული წილი საქართველოს მთლიან მოსახლეობასთან **27%-მდე** შემცირდება [1; გვ.8].

ბუნებრივი პირობების გათვალისწინებით საქართველოში იდეალური პირობებია სოფლის მეურნეობის და აგრობიზნესის წარმატებით განვითარებისთვის, თუმცა არსებობს მთელი რიგი ფაქტორები და რისკები, რომლებიც დარგის სრულყოფილად მუშაობას აფერხებს.

საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემებით, **2022** წლის მეორე კვარტალში, სოფლად დასაქმების დონე **41,4%-ია**, ხოლო **2021** წლის მონაცემებით, სოფლის მეურნეობის პროდუქციის გამოშვება **5697,9** მლნ. ლარია.

საქართველოში ითვლებოდა, რომ თუ პიროვნება ცხოვრობს სოფელში და საოჯახო მეურნეობაში აწარმოებს საკვებ პროდუქტს, მაშინ იგი თვითდასაქმებულია და ჩართულია სოფლის მეურნეობის საქმიანობაში. აღნიშნული ინვეცია საერთო სტატისტიკურ უზუსტობებს და დარგის არასწორ შეფასებას. **2020** წლიდან საქსტატმა დაწერა მე-19 და მე-20 კონფერენციაზე მიღებული სტანდარტები და მეთოდოლოგია. შსო-ს ახალი სტანდარტით თვითდასაქმებულად აღარ ითვლებიან საკუთარ ოჯახურ მეურნეობაში მომუშავე პირები, რომლებიც არ არიან ბაზარზე ორიენტირებული და სასოფლო სამეურნეო პროდუქციას აწარმოებენ უმთავრესად საკუთარი მოხმარებისათვის [4, გვ.85].

რისკის თეორიისა და მეთოდოლოგიის შესწავლის საფუძველზე შესაძლებელია აგრარულ სექტორში რისკისათვის დამახასიათებელი ტიპებისა და მათი წარმოშობის მიზეზების დადგენა, რისკის გამოვლენის ფორმების, გამაძლიერებელი და შემარბილებელი ფაქტორებისა და შესაძლო დანაკარგების პროგნოზირების მეთოდების შემუშავება. ასეთი მეთოდოლოგიის ცოდნით შესაძლებელია დიდი და მნიშვნელოვანი დანაკარგებისაგან თავის არიდება.

აგრარულ სექტორში რისკის გამოვლენის რამოდენიმე წყარო არსებობს. მათ შორის უპირველესია წარმოების ფაქტორთა ხარისხისა და რაოდენობის არასასურველი ცვლილება. იგი დაკავშირებულია სათესლე მასალის, სასუქის, კომბინირებული საკვების შემცირებასთან, დაბალი ხარისხის ტექნიკასთან, საწვავ-საცხები მასალების დროულად მიუწოდებლობასთან და სხვა. ცნობი-

ლია, რომ არასაიმედო და დაზიანებული ტექნიკა წარმოადგენს რისკის წარმოქმნის მიზეზს მოსავლის აღებისას, დანახარჯების ზრდის წყაროს ტექნიკის რემონტზე და ა.შ. რაც შეეხება მინერალურ სასუქებსა და შხამქიმიკატებს, მათი რაოდენობის შემცირება იწვევს მოსავლიანობის შემცირებასაც [7].

ეკონომიკური საქმიანობის პროცესში ჩართული თითოეული ფერმერის მიზანი ისეთი პროდუქციის წარმოებაა, რომელზე მოთხოვნაცაა ბაზარზე, რაც მეტი შემოსავლის მიიღების გარანტია. შემოსავლების მაქსიმიზება, კი მხოლოდ მაშინაა შესაძლებელი, როდესაც ეკონომიკურ საქმიანობაში ჩართულ სუბიექტს შესაძლებლობა აქვს სრულად გამოიყენოს ყველა ის საჭირო ფაქტორი, რომელიც წარმოებას ესაჭიროება, მათ შორის ტექნოლოგიაც. ფერმერებისთვის და მეწარმეებისთვის დროულად და სრულყოფილად მიწოდებული ინფორმაცია დარგში ტექნოლოგიების შესახებ დადებითად ზემოქმედებს წარმოების ეფექტიანობასა და შემოსავლებზე.

საქართველოში სამომხმარებლო კალათის მნიშვნელოვანი ნაწილი იმპორტირებულია, რადგან ჩვენი წარმოება და სოფლის მეურნეობა სრულად ვერ უზრუნველყოფს მომხმარებლის მოთხოვნებს, მიუხედავად იმისა, რომ არის მცდელობა გარკვეული პროდუქტების შექმნის. საქართველოში 1 ჰექტარზე საშუალოდ 2-3 ტონა ხორბალი იწარმოება. ამ მაჩვენებლს თუ შევადარებთ ხორბლის ექსპორტიორი ქვეყნების მაჩვენებელს, ვნახავთ, რომ დიდი სხვაობაა, ვინაიდან ექსპორტიორი ქვეყნები 1 ჰექტარზე საშუალოდ 8-9, საუკეთესო შემთხვევაში კი 12 ტონა ხორბალსაც აწარმოებენ. ამ სხვაობის გამო ჩვენს სამომხმარებლო ბაზარზე იყიდება დიდი რაოდენობით იმპორტირებული ხორბალი, ვინაიდან ადგილობრივი წარმოება და სოფლის მეურნეობა კონკურენციას ვერ უწევს მას. ასეთი შედეგების ერთ-ერთი განმაპირობებელი მიზეზი არის წარმოების მაღალი თვითღირებულება. თუმცა, ეს პრობლემა მაღალი ტექნოლოგიური პირობების არსებობის შემთხვევაში არ იქნებოდა აქტუალური. ამიტომ სოფლის მეურნეობაში ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი რისკ ფაქტორი სწორედ ტექნოლოგიებია, ვინაიდან მათი სიმწირის გამო წარმოება და ზოგადად დარგი მნიშვნელოვანი გამოწვევების წინაშე დგება [5].

გასათვალისწინებელია ისიც, რომ სათანადო ტექნოლოგიური ბაზა ნიშნავს მავნებლების, ამინდით გამოწვეული უარყოფითი შედეგების, დაავადებათა მიმართ მცენარეთა და ცხოველთა მონყვლადობის და სხვა უამრავი რისკის აღბათობის შემცირებასაც.

თანამედროვე სამყაროში წარმატების მისაღწევად აუცილებელია საჭირო ინფორმაციის დროულად ფლობა. ინფორმირებულობა და ცოდნა სოფლის მეურნეობაში გადამწყვეტ როლს ასრულებს ფერმერისთვის. სოფლის მეურნეობაში ჩართულ მოსახლეობას წარმატებისთვის ისევე ესაჭიროებათ მენეჯმენტის, თანამედროვე მიდგომების, მარკეტინგის საკითხების ცოდნა, როგორც დიდი კორპორაციების წარმომადგენლებს.

საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის 2022 წლის 1 ოქტომბრის მონაცემებით აგრარულ სექტორში რეგისტრირებული 8004 სუბიექტიდან, მხოლოდ 34% არის აქტიური, ანუ სოფლის მეურნეობის დარგში დასაქმებულთა უმეტესობას წარმოადგენენ მცირე ფერმერები, რომლებიც მსხვილი ფერმერებისგან განსხვავებით არ ფლობენ იმ რაოდენობის ფინანსებს, რომლითაც უზრუნველყოფენ საკუთარი ცოდნისა და ინფორმირებულობის ამაღლებას. ეს კი თავისთავად იწვევს უამრავ გაუგებრობას, არასწორ ეკონომიკურ გადაწყვეტილებებს და რისკებისადმი მოუმზადებლობას. შესაბამისად, ცოდნის და ინფორმაციის ნაკლებობა საქართველოს აგრარულ სექტორში ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი გამოწვევაა [6].

გარდა აღნიშნულისა, სოფლის მეურნეობაში არსებობს რისკის გამოვლენის სპეციფიკური მიზეზები. მათგან ერთ-ერთია – უამინდობის რისკი. ცუდი ამინდი პირდაპირ მოქმედებს სასოფლო-სამეურნეო კულტურების მოსავლიანობაზე, შესაბამისად წარმოების დანახარჯებზე, პროდუქციის რეალიზაციის მოცულობაზე, მოგებაზე. ისეთი ბუნებრივი მოვლენები, როგორიცაა ქარბუქი,

სეტყვა, წყალდიდობა, დიდი რაოდენობის ნალექი წვიმისა და თოვლის სახით კოლოსალურ ზიანს აყენებს მემცენარეობას, მეხილეობას და სოფლის მეურნეობის სხვა დარგებს.

მეორე სპეციფიკური თავისებურება – ეს არის აგრარულ სექტორში გამოყენებული საწარმოო რესურსებისა და პროდუქციის ბიოლოგიური ბუნება. ამ ბუნებით განსაზღვრულია ტექნოლოგიური ოპერაციების შესრულების ვადები და თანმიმდევრობა, ხოლო მათი დარღვევა აძლიერებს შემოსავლისა და პროდუქციის დანაკარგების რისკს. დაგვიანებული ან ადრეული თესვა, მოსავლის აღების პროცესის გაწელვა, პროდუქციის შენახვის ცუდი პირობები, მცენარეთა და ცხოველთა დაავადებები დაკავშირებულია პროდუქციის დანაკარგების რისკთან, ხარჯების ზრდასა და მოგების შემცირებასთან.

აგრარულ სექტორში ერთმანეთშია გადაჯაჭვული საერთო და სპეციფიკური რისკის წყაროები. წარმოებაზე მათმა ერთობლივმა ზემოქმედებამ კი შეიძლება მნიშვნელოვანი ზარალი მიაყენოს საწარმოს, უარეს შემთხვევაში კი გააუარესოს. რისკის გაზომვა, მისი ეკონომიკური შეფასება საკმაოდ რთული საქმეა და ამ სფეროში მათემატიკური გათვლების გარდა მნიშვნელოვანია ინტუიცია და გამოცდილება. აგრარულ სექტორში რისკის ეკონომიკური შეფასების ორი მეთოდი გამოიყენება: ხარისხობრივი და რაოდენობრივი.

რისკის ხარისხობრივი განსაზღვრა ითვალისწინებს რისკის წყაროებისა და მიზეზების გამოვლენას, რისკის წარმოქმნის ეტაპების გამოყოფას, ყველა შესაძლო რისკების იდენტიფიკაციას (დადგენას), პრაქტიკული მოგებისა და შესაძლო ნეგატიური შედეგების გამოვლენას.

განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ყველა შესაძლო რისკის გამოვლენისა და იდენტიფიკაციის მეთოდები, რადგან გადანყვეტილების მისაღებად აუცილებელია იმის ცოდნა, თუ რომელი სახეობის რისკთან აქვს საქმე მეწარმეს.

ხარისხობრივი ანალიზის პროცესში მნიშვნელოვანია არა მარტო იმ სახეობის რისკების გამოვლენა, რომელიც ემუქრება მოცემულ საქმიანობას, არამედ, შესაძლებლობის ფარგლებში, სა-რისკო მოვლენისადმი თანდართული შესაძლო დანაკარგების გამოვლენაც.

რისკის ხარისხობრივი ანალიზის შედეგები წარმოადგენს მნიშვნელოვან საწყის ინფორმაციას რაოდენობრივი ანალიზის ჩასატარებლად.

რისკის რაოდენობრივი ანალიზი ითვალისწინებს რისკის რიცხობრივ განსაზღვრას. საწყის ეტაპზე რიცხობრივად განისაზღვრება სა-რისკო მოვლენის დადგომის ალბათობა და ხდება რისკის ხარისხის რაოდენობრივი შეფასება. განისაზღვრება აგრეთვე კონკრეტულ ვითარებაში დასაშვები რისკის დონე.

რისკის რაოდენობრივი შეფასება საშუალებას იძლევა გამოიყოს წარმოშობის მიხედვით ყველაზე ალბათური და დანაკარგების მიხედვით ყველაზე წონადი რისკები.

როგორც აღინიშნა, რისკი ალბათური კატეგორიაა და მეცნიერული თვალსაზრისით მისი განსაზღვრა მიზანშეწონილია გარკვეული სახის დანაკარგების წარმოშობის ალბათობით.

რისკის ეკონომიკური შეფასებისას უპირველესად უნდა იქნას განხილული მისი რამოდენიმე ძირითადი მაჩვენებელი. ამისათვის საჭიროა რისკის ზონების გამოყოფა დანაკარგების სიდიდის მიხედვით.

რისკის ალბათური შეფასება მათემატიკურად საკმაოდ კარგად არის შემუშავებული, მაგრამ სამეწარმეო საქმიანობაში მარტო მათემატიკურ გამოთვლებზე დაყრდნობა ყოველთვის არ არის საკმარისი.

გამომდინარე იქედან, რომ საბაზრო ეკონომიკის პირობებში რისკი გარდაუვალია, მეწარმის მთავარ ამოცანას წარმოადგენს არ გაექცეს რისკს, არამედ წინასწარ განჭვრიტოს იგი, რადგან ადამიანის არანაირ შესაძლებლობას, უნარს არ შესწევს რისკის მოსპობა, შესაძლებელია მხოლოდ მისი შედეგების შემარბილებელი მექანიზმის შემუშავება.

ცოდნა მოსალოდნელი რისკის შესახებ მენარმისათვის აუცილებელია, მაგრამ არა საკმარისი. მნიშვნელოვანია თუ რა გავლენას მოახდენს მოცემული სახეობის რისკი და როგორი შედეგი ექნება მას. თავდაპირველად აუცილებელია იმ მოვლენათა აღბათობის შეფასება, რომელიც მოხდება, შემდეგ კი დასკვნის გაკეთება, თუ როგორ იმოქმედებს იგი სანარმოს ეკონომიკურ მდგომარეობაზე [8].

რისკი შეიძლება გამოვლინდეს სხვადასხვა მეთოდებით, რთული ალბათური ანალიზიდან დაწყებული, ინტუიციით დამთავრებული. ამჟამად მენარმეთა უმეტესობა ინტუიციას ეყრდნობა. მხოლოდ ხელმძღვანელთა უმცირესობას შეუძლია რისკის მათემატიკური მეთოდებით განსაზღვრა.

წარმატებას აღწევს ის მენარმე, რომელსაც შეუძლია ერთდროულად გამოთვალოს ან ინტუიციურად განსაზღვროს რისკის ხარისხი და შესაძლო წარუმატებლობის მიუხედავად წავიდეს რისკზე.

ჩატარებული ანალიზის საფუძველზე შეიძლება დავასკვნათ, რომ სოფლის მეურნეობაში რისკის პრობლემას მრავალნაირი ხასიათი გააჩნია. იგი მიეკუთვნება არა მარტო სახელმწიფო ან რეგიონული აგრარული პოლიტიკის გატარებას, არამედ უშუალოდ წარმოებაში მმართველობითი გადაწყვეტილების მიღებას. სოფლის მეურნეობაში ეკონომიკური რისკის შეფასება მეცნიერთა კვლევის საგანია. აუცილებელია სარეკომენდაციო ხასიათის გამოცემები, პუბლიკაციები, რომლებშიც ობიექტურად იქნება განსაზღვრული და შეფასებული ის რისკი, რომელიც ხელს შეუშლის გათვლილ ვადებში, შეზღუდული რესურსების პირობებში დასახული მიზნის მიღწევას და წარმოდგენილი იქნება ამ რისკის აღმომგზვრელი ან შემარბილებელი მექანიზმი.

საჭიროა ფერმერთა მხარდაჭერა და მათთვის სათანადო ტექნოლოგიისა და ცოდნის მიწოდება, რათა უკეთ შეძლონ საკუთარი საქმიანობის დაგეგმვა და შემდგომში განხორციელება. გასათვალისწინებელია ის ფაქტიც, რომ შეუძლებელია კონკურენტუნარიანი დარგის შექმნა მცირე მენარმეების არსებობის პირობებში და ჭარბი დივერსიფიკაციის არსებობისას. შესაბამისად, საჭიროა მსხვილი წარმოებების შექმნისკენ მიმართული ღონისძიებები, რომლებიც დარგს მისცემს საშუალებას განვითარდეს სწორი გზით.

რისკების მინიმალიზებაში აღნასიშნავია საქართველოს გარემოს დაცვისა და სოფლის მეურნეობის სამინისტროს მიერ განხორციელებული სხვადასხვა პროექტები: „დანერგე მომავალი“; „აგროდაზღვევა“; „შელავათიანი აგროკრედიტი“ და სხვ. საეთაშორისო პროექტები: „ENPARD სოფლის მეურნეობის და სოფლის განვითარების ევროპის სამეზობლო პროგრამა, III ფაზა და სხვ. [3]

ასეთი ქმედებები მიმართულია რისკების მინიმიზებისკენ სახელმწიფოს მხრიდან, თუმცა, ეს გასატარებელ ღონისძიებათა ნუსხაში მცირედია და საჭიროებს გაცილებით ფართომასშტაბიანი ქმედებების ერთობლიობას, რომელშიც ჩართული უნდა იყოს არა მარტო სახელმწიფო, არამედ საზოგადოებაც.

ლიტერატურა:

1. საქართველოს სოფლის მეურნეობისა და სოფლის განვითარების სტრატეგია 2017-2027
2. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური – geostat.ge
3. საქართველოს გარემოს დაცვისა და სოფლის მეურნეობის სამინისტრო -<https://mepa.gov.ge/>
4. შრომის ეკონომიკა, (2022) თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი
5. რ.ვაშაკიძე, ა.გოგოლი, „საქართველოს სოფლის მეურნეობა სახელმწიფოს სოციალური პოლიტიკის ნაწილია“, (10/2019)

<https://forbes.ge/news/7270/soflis-meurneoba-saxelmwifos-socialuri-politikis-nawilia>

6. ე.ზვიადაძე, საჯარო პოლიტიკის ნარკვევი „საქართველოში სასოფლო-სამეურნეო ექსტენციის სისტემის შექმნა“
7. ნ.დამენია აგრარული რისკები და დაზღვევა, (2015) საერთაშორისო რეფერირებადი სამეცნიერო ჟურნალი – აგრარულ-ეკონომიკური მეცნიერება და ტექნოლოგიები №1; თბილისი http://www.gaas.dsl.ge/pdf/o_kesh/O_Kesh_Referat_2015-1.pdf
8. N.DAMENIA A ROLE OF AGRICULTURAL SECTOR IN GEORGIAN ECONOMY, (2017) Ivane Javakhishvili Tbilisi State University Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, International collective monograph „FORESIGHT MANAGEMENT: FORMATION AND TRANSFORMATION ADAPTIVE BUSINESS ORGANIZATIONS“, Tbilisi-Kherson.

Some Economic Aspects of Risk

Detection in the Agricultural Sector

Nino Damenia

*Doctor of Business Management, Associated Professor
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University*

SUMMARY

For Georgia, as a country with a developing economy, the development of the agricultural sector is strategically important. Which, in turn, is associated with various types of risks.

Analysis of decision-making under conditions of risk and uncertainty provides an opportunity to better understand the economic environment and make optimal choices. An in-depth analysis of the issue makes it possible to make the best decision from the available alternatives.

Risk is related to expected losses, and in order to minimize it, the entrepreneur/farmer must be able to predict expected risks, determine the consequences of a greater magnitude and adjust the risk. In the conditions of changing economic environment, the threat of risk in agricultural business is increasing even more. Detection of expected risks, analysis and development of effective management mechanisms is an important challenge of the agricultural sector.

Key words: agrarian risk, specific risk in the agrarian sector, risk assessment.